

Dr. Kökényesi Gábor

ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék

Témavezető: Dr. Márton Miklós habilitált egyetemi docens

DOI: <https://doi.org/10.55052/themis.2024.1.55>

Normativitás a jogban

1. Bevezetés és problémafelvetés

Közhely, hogy a jog normatív, és a jog valamilyen módon normákat tartalmaz és közvetít. De milyen értelemben normatív a jog és a jog milyen módon tartalmaz és közvetít normákat? A jogszabályok tartalmazzák és közvetítik a normákat? És ami talán a legfontosabb, miben áll a jogi norma, hol érhető tetten a normativitás a jog világában? Az alábbiakban ezeket a kérdéseket fogom vizsgálni. Tekintve azonban, hogy ezek a kérdések a maguk komplexitásában bőven meghaladnák a jelen tanulmány terjedelmi korlátait (önmagában az is rendkívül összetett kérdés, hogy általában mi tekinthető normativitásnak), ezért egyrészt több esetben eltekintek bizonyos – korántsem egyértelmű – fogalmak meghatározásától (pl. jog, szabály, szankció, tény, kötelezettség). Másrészt a vizsgálatot célzott módon, egyetlen aspektusból kívánom elvégezni, ti. abból a szempontból, hogy a morális realista filozófusok által irányadónak tekintett „erős” normativitás (ahogy azt alább meghatározom) milyen módon jelenik/nem jelenik meg a tág értelemben vett jogi szférában.

Ahhoz, hogy a vizsgálatnak legyen olyan tárgya, amelyre a későbbiekben hivatkozhatok, szeretnék röviden összefoglalni egy jogesetet, amelyet a Bríósági Határozatok a Kúria Pfv.VI.21.770/2016/4. számú eseti döntéséről közölt (BH 2017. 9.294).

Az ügy tényállása és az azt követő jogi eljárás a következő.

Az X. cég felszámolás alá került, és a vagyonát képezte I. Kft. üzletrésze és az E. Kft.-vel szemben fennálló követelése. Az X. cég felszámolója és Z. magánszemély között e-mail üzenetváltás történt a nyilvános vételi pályázat kiírása előtt, 2015. július 22-én és 2015. július 25-én. A levelekben Z. vállalta az X. céggel szemben, hogy vételi ajánlatot tesz a felszámoló által kiírt pályázaton. Miután a felszámolási hirdetmény a Céglőzönyben és ezt követően ismételtén 2015. november 9-én megjelent, Z. nem nyújtott be vételi pályázatot. Ezt követően az X. cég felszámolója a cég nevében keresetet nyújtott be a bírósághoz, és kérte, hogy a bíróság marasztalja Z.-t 5,5 millió forint megfizetésére kártérítés jogcímén. A keresetét a felszámoló azzal indokolta, hogy szerinte Z. az e-mailben tett vételi kötelezettségvállalásának nem tett eleget, és mivel

X. cég Z.-vel kötötte volna meg az adásvételi szerződést, ezért X. cég elesett attól a bevételtől, amit az adásvételi szerződés ellenértéke (az 5,5 millió forint) jelentett volna. Az ügyszöveghez hozzátartozik, hogy mivel az I. Kft. azóta felszámolás alá került, így mással sem tudta megkötni az X. cég az adásvételi szerződést. Z. azzal védekezett, hogy az e-mail-váltások nem tekinthetők sem előszerződésnek, sem más jogviszony létrehozására irányuló nyilatkozatnak. Z. szerint a felek egyszerűen csak előzetesen egyeztettek az e-mailekben a pályázati részvételről, kötelezettségvállalás nem történt. Mindazonáltal Z. szerint, ha létre is jött a felek között bármiféle megállapodás, az az 1991. évi XLIX. törvény (Cstv.) 49. § (1) bekezdésébe¹ ütközne, és a jogszabályba ütköző szerződés a 2013. évi V. törvény (Ptk.) 6:95. §-a alapján² semmis. Az elsőfokú és a másodfokú bíróság az X. cég keresetét elutasította. Az elsőfokú bíróság úgy ítélte meg, hogy a felek között alakilag érvényes szerződés jött létre, amely szerint a feleknek egy újabb, végleges szerződést kellett volna kötniük azt követően, hogy a felszámoló kiírja a vételi pályázatot. Azonban ez a megállapodás semmis volt a Cstv. 49. §-a miatt, ami – ahogy azt a másodfokú bíróság kifejtette – kötelezően meghatározza, hogy a felszámolás során milyen feltételekkel lehet a felszámolás alatt álló cég vagyontárgyait értékesíteni, és e feltételek között különösen kiemelt jelentősége van a nyilvánosságnak. Tehát a felszámolónak a Cstv. alapján a másodfokú bíróság szerint nem volt lehetősége a nyilvános értékesítést megelőzően a nyilvánosság kizárásával megállapodást kötnie Z.-vel. Mivel pedig a Cstv. szerint a felszámoló nem tehetett szerződéses nyilatkozatot a nyilvános pályázat kiírását megelőzően, ezért az a Ptk. 6:95. §-a alapján, mint jogszabályba ütköző szerződés, semmis. Az elsőfokú bíróság továbbá azt is kiemelte, hogy az X. céget nem érte kár sem, méghozzá azért nem, mert az átruházni kívánt üzletrész a tulajdonában maradt. A Kúria a felülvizsgálati eljárásban egyetértett a másodfokú bírósággal abban, hogy írásbeli előszerződés nem jött létre a felek között, mert a Ptk. 6:73. § (1) bekezdés³ alapján az előszerződéshez a feleknek meg kell állapodniuk abban, hogy egy későbbi időpontban egymással megállapodást kötnek. Azonban a felszámoló ilyen kötelezettséget nem vállalt, csak tájékoztatást adott Z.-nek – kötelezettséget csak az X. cég vállalt. A Ptk. 6:2. § alapján azonban egyoldalú nyilatkozatból csak jogszabály által meghatározott esetekben keletkezik kötelelem. Következésképpen a Kúria szerint az X. cég keresete nem alapos, hiszen nincs olyan megállapodás a felek között, amelyet Z. megsérthetett volna.

Hol érhető tetten a fenti ügyben a normativitás? Hol van(nak) normatív elem(ek)? Ahhoz, hogy ezt a kérdést pontosabban fel lehessen tenni, előljáróban röviden ki kell térnem arra, mit értünk egyáltalán normativitás alatt. Egyelőre szándékosan nem a normativitás valamely szabatos filozófiai

¹ 1991. évi XLIX. törvény a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról 49. § (1) bekezdés: „A felszámoló az adós vagyontárgyait nyilvánosan értékesíti a forgalomban elérhető legmagasabb áron. A felszámoló az értékesítést pályázat vagy árverés keretében végzi. Ezen eljárások alkalmazásától csak akkor tekinthet el a felszámoló, ha ehhez a választmány hozzájárul, vagy ha a vagyontárgy gyorsan romló termék, vagy ha a pályázati vagy árverés formájában történő értékesítésből várható bevételek nem fedezik az értékesítés költségeit, vagy ha a várható bevételek és az értékesítés előrelátható költségei közötti különbség kevesebb, mint 100 000 Ft. Ebben az esetben a felszámoló az értékesítés egyéb nyilvános formáját is alkalmazhatja a kedvezőbb eredmény elérése érdekében.”

² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:95. §: „Semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Más jogkövetkezmény mellett is semmis a szerződés akkor, ha a jogszabály ezt külön kimondja, vagy ha a jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása.”

³ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:73. § (1) bekezdés: „Ha a felek abban állapodnak meg, hogy későbbi időpontban egymással szerződést kötnek, és megállapítják e szerződés lényeges feltételeit, a bíróság e feltételek szerint a szerződést bármelyik fél kérelmére létrehozhatja.”

definícióját helyezem előtérbe, hanem olyan megközelítő jelentést, amely talán a legközkeletűbbnek, legáltalánosabbnak mondható.

A magyar nyelv értelmező szótára szerint a „normatív” hivatalos jelentése: *„olyan <eljárás, szabály>, amely kötelezőleg megszabja vminek a végrehajtását, ill. a szóban forgó személyek magatartását”*. Az értelmező szótár a normatív szó tudományos jelentéseként pedig a következőt tartalmazza: *„Követendő szabályt v. szabályokat, ill. vminek a helyes módját megállapító, lerögzítő; vmely vonatkozásban szabályozó jellegű, mértékül tekintett, vett v. irányadó.”*⁴ Ami ezekből a definíciókból látható, hogy ‘normatívnak lenni’ megközelítően annyit tesz, mint olyannak lenni, mint ami kötelezően meghatározza valaminek a helyes módját vagy meghatározza a követendő magatartást.

A norma fenti definíciói mellett még szeretnék utalni a jogi norma általános definíciójára is. A Közzolgálati Online Lexikon szerint:⁵ *„A jogi norma a jogrendszer legkisebb, önmagában értelmezhető egysége, amely egy konkrét cselekvési mintát határoz meg. Logikai szerkezetét tekintve három részből, a hipotézisből (feltételből), a diszpozícióból (rendelkezésből) és a jogkövetkezményből (szankcióból vagy joghatásból) áll. A legtöbb jogi norma hipotetikus ('ha... akkor...') szerkezetű: a hipotézis azokat a feltételeket határozza meg, amikor a normát alkalmazni kell, míg a diszpozíció azt a magatartást írja elő, amelyet a hipotézisben foglalt feltételek teljesülése esetén a norma címzettjének tanúsítania kell. A diszpozícióba foglalt magatartás elmaradása esetén a jogi norma negatív jogkövetkezményt (szankciót), az abban foglaltak teljesülése esetén pozitív jogkövetkezményt (joghatást) ír/írhat elő. A jogi norma szerkezeti elemei nem feltétlenül képeznek egyetlen nyelvi egységet, elképzelhető, hogy több jogtétel (jogi mondat) alkot egy jogi normát.”*

A fentiek alapján immár lehet egy általános elképzelésünk arról, hogy mi az a norma és azon belül mi a jogi norma. A hivatkozott jogesetben, úgy gondolom, a normativitás következő előfordulási típusai fedezhetők fel:

A) Kötelezettséget keletkeztető normativitás. A fenti jogesetben jogokat és kötelezettségeket keletkeztetnek bizonyos tények. Például az a tény, hogy Z. e-mailt küldött a felszámolónak meghatározott tartalommal, a Ptk. 6:2. §-a alapján egyoldalú jognyilatkozatnak minősül. Az egyoldalú jognyilatkozatokból azonban bizonyos esetekben a Ptk. 6:2. § (2) bekezdése szerint kötelezettségek keletkeznek. Vagyis, ha az egyoldalú jognyilatkozat mellett bizonyos jogszabályban meghatározott további feltételek is fennállnak (például, ha a fél az egyoldalú

⁴ A magyar nyelv értelmező szótára (online), (2024.04.30.)

⁵ Közzolgálati Online Lexikon (2024.04.30.)

jognyilatkozatával képviseleti jogot ad egy meghatalmazottnak), akkor abból a nyilatkozóra nézve kötelezettségek keletkeznek. Vagy például a peres eljárás szintjén is megfigyelhető olyan tény, ami kötelezettséget keletkeztet: azzal, hogy az X. cég, mint felperes keresetet indított Z. ellen, lehetőséget teremtett arra, hogy a bíróság elmarasztalja Z.-t. Ha a bíróság Z.-t elmarasztalja, akkor az ítélet normatív erejénél fogva meg kellett volna fizetnie 5,5 millió forintot az X. cégnek. De a pernek, mint jogi ténynek, egyéb normatív következményei is vannak: például, ha X. cég keresetet indít, akkor arra Z.-nek ellenkérelmet kell előterjeszteni és a bíróságnak ítélnie kell az ügyben. Vagy például az a tény, hogy az X. cég felszámolás alá került, szintén jogokat és kötelezettségeket keletkeztetett: egyebek mellett a felszámolónak kötelezettsége keletkezett az X. cég vagyontárgyai nyilvános értékesítésére, Z.-nek meg joga, hogy pályázatot adjon be az értékesítési hirdetményre.

B) Magatartást irányító normativitás. A fenti jogesetben több olyan előírás van, amely kötelezően meghatározza, hogy a feleknek hogyan kell eljárniuk ahhoz, hogy céljukat elérjék. Ez mindenekelőtt a jogszabályok szintjén figyelhető meg, hiszen a jogesetben hivatkozott jogszabályok megszabják a felek magatartását. Például, ha a felek előszerződést kívánnak kötni, akkor a Ptk. 6:73. §-a alapján a felek úgy hozhatnak létre előszerződést, ha a jogszabályoknak megfelelően járnak el: azaz mindketten kötelezettségvállaló jognyilatkozatot tesznek későbbi szerződés létrehozására (ahogy a jogeset mutatja, egyoldalú kötelezettségvállalás nem elég), és megállapodnak a későbbi szerződés lényeges feltételeiben. Itt jól megfigyelhető a jogi normára jellemző klasszikus ha... akkor... szerkezet is: ha a felek az e-mailekben kölcsönösen kötelezettséget vállalnak későbbi kétoldalú szerződés megkötésére úgy, hogy a későbbi szerződés lényeges feltételeit is meghatározzák (azaz ha a felek előszerződést kötnek), akkor a törvény erejénél fogva az előszerződést teljesíteniük kell. Vagyis később ténylegesen is létre kell hozniuk az adásvételi szerződést a felszámolási vagyon átruházásáról (most tekintsünk el attól, hogy ez a szerződés semmis lenne). Ha ezt nem teszik meg, akkor a bíróságnak a szerződést – az egyik fél kérésére, a megfelelő feltételek fennállása esetén – létre kell hoznia. Vagy például a Cstv. 49. §-a leírja, milyen feltételek szerint kell a felszámolónak eljárnia, ha érvényesen értékesíteni akarja a felszámolási vagyont: annak nyilvánosnak kell lennie, a Céglözlönyben közzé kell tenni a pályázati hirdetményt stb.

A fenti két típus között átfedés van (például a kötelezettségek megszabják a követendő magatartást is), azok nem különíthetők el vegytiszta módon, mégis, úgy gondolom, hogy a jogi normativitásnak eltérő eseteire hívják fel a figyelmet. A kötelezettséget keletkeztető normativitás esetén a (jogi) tények önmagukban kötelezettségeket keletkeztetnek. Például a szerződés jogintézménye azt a kötelezettséget keletkezteti, hogy be kell tartani a szerződésben foglaltakat. Ezzel szemben a magatartást irányító normativitás esetén a jogszabályok pontosan megmondják, hogyan kell cselekedni ahhoz, hogy elérjük a célunkat. Például a jogszabály megmondja, ahhoz, hogy Z. érvényes módon megvásárolja az X. cég felszámolási vagyonát, a Cégközlönyben közzétett hirdeteményre kell formailag megfelelő pályázatot benyújtania. Kérdés, hogy valóban normativitás érhető-e tetten – és ha igen, milyen értelemben – ebben a két típusban.

2. A „van” és a „kell” közötti különbségről

A jól ismert „van” és „kell” („sein” és „sollen”/„is” és „ought to”) közötti különbség, úgy gondolom különösen megvilágító erővel bír, ha azt keressük, pontosan hol érhetjük tetten a jog világában a normativitást. Ennek oka, hogy a normativitást szférájának sajátosságát talán úgy ragadhatjuk meg a legpontosabban, ha meghatározzuk, hogy a normatív szférának mi a viszonya a vele szemben álló (?) nem-normatív, fizikai szférához, és ily módon melyek azok az ismérvek, amelyek csak a normatív szféra sajátjai.

Az alábbiakban ezért alaposabban szemügyre veszem a „van” és „kell” közötti különbséget. Először röviden Kelsen gondolataival vezetem be a problémát, majd John Searle, Max Black és Derek Parfit néhány meglátásával igyekszem a „van” és „kell” közötti megkülönböztetést – és ezáltal a normatív szféra sajátosságait – részleteiben megvilágítani. Miután a normatív szféra néhány, témám szempontjából fontosabb sajátosságát számbavettem, visszatérek a fenti példához és igyekszem választ adni arra a kérdésre, hogy a jogban hol és milyen értelemben beszélhetünk normativitásról.

Hans Kelsenre kétségkívül a jogi normativitásról való gondolkodás egyik fő képviselőjeként lehet tekinteni. Kelsen szerint a normativitás megértésének kiindulópontja az, hogy élesen el kell különíteni a *sein*-t a *sollen*-től, a *van* szféráját a *kell* szférájától: Kelsen szerint a van-típusú állítások és a kell-típusú állítások élesen elkülönülnek és a kettő között nincs

átjárás, ugyanis a van-állításokból lehetetlen levezetni kell-állításokat.⁶ Ahogy Bersier Ladavac fogalmaz a kelsen-i jogfelfogást tárgyaló cikkében: *„A 'Van' a tényleges tényekre vonatkozik, azaz a konkrét realitás, természet és empirikus tapasztalat dimenziójára, míg a 'Kell' az idealitás és a spiritualitás, értékek és nem-empirikus dimenzióra vonatkozik, vagy más szavakkal – jogfilozófia szempontjából – a jogtudományra, normákra és normativitásra.”*⁷ Ezt néhány példával szeretném illusztrálni, hogy még egyértelműbb legyen, miről van szó. Az ún. van-állítások a fizikai világról szólnak, mint például, hogy *„A macska kiment a kertbe.”*, vagy *„A virág elszáradt, mert túl sokat öntöztem”*. Az ún. kell-állítások – bár közülük van a fizikai világhoz – nem csak a fizikai világ állapotáról adnak számot. Például kell-állítás az, hogy *„Ha nem akarod, hogy a macska éhezzen, meg kell etetned.”*, vagy *„Meg kell öntözned a virágot, különben elszárad.”*. Azaz a van-típusú állításokkal szemben a kell-típusú állítások nem statikusan a fizikai világ egy-egy, fizikailag meghatározható állapotot írják le, hanem dinamikusan azt, milyennek kell lennie a világnak, azaz a világnak miképpen kell megváltoznia (vagy miképp nem kell megváltoznia). A van-típusú állítások a nem-normatív szférába (vagy a jelen tanulmányban másképp: naturális szférába) tartoznak, míg a kell-típusú állítások a normatív szféra tipikus állításai.

Ladavac szerint a kelsen-i jogelméletben egy norma kell-je azt határozza meg, hogyan kell az adott van-dimenzióban cselekedni. Tipikusan a jogi normák azok, amelyek ilyen követendő magatartásokat meghatároznak.⁸ Emellett Ladavac azt is hozzáteszi, hogy míg önmagában a jogszabály csak empirikus tény, a norma a jogi tény *jelentése*.⁹ Azaz a jogi norma arról tudósít, hogy az adott van-típusú jogi tény mit jelent, mire hív fel, hogyan kell az adott empirikus jogi tény alapján cselekedni.¹⁰

Mindezt a következő példával szeretném illusztrálni: az empirikus tény, hogy a Btk. 234. § (1) bekezdése azt mondja, hogy *„[a]ki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével közúton vagy közforgalom előtt el nem zárt magánúton más vagy mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki, büntetett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”* Ellenben a jogi norma, amely erről az idézett, empirikusan tapasztalható jogszabályról szól, az, hogy *„ha vezetsz, akkor olyan magatartást kell tanúsítanod, hogy a közúti közlekedés szabályainak megszegésével közúton vagy közforgalom előtt el nem zárt magánúton más*

⁶ Ladavac 2019. 29-30.

⁷ Ladavac 2019. 29-30. Fordítás tőlem.

⁸ Ladavac 2019. 31.

⁹ Ladavac 2019. 31.

¹⁰ Ladavac 2019. 31.

vagy mások életét vagy testi épségét ne tedd ki veszélynek (nem kellene kitenned veszélynek/nem szabad kitenni veszélynek), különben három évig terjedő szabadságvesztéssel leszel büntetve”.

A „kell” által meghatározott normatív és a „van” által meghatározott naturális (nem-normatív) szféra között Kelsen szerint átjárhatatlan szakadék áll fenn. Vagyis – Kelsen nyomán – azt a sajátosságát már most azonosíthatjuk a normatív szférának, hogy az empirikusan tapasztalható fizikai tények világától elkülönül és a kettő között nincs átjárás. Ezt a nézetet több jogtudós és filozófus is osztja (például T.M. Scanlon, Derek Parfit, Judith Jarvis Thomson). Mindazonáltal többen megkísérelték kimutatni, hogy ez az átjárhatatlanság csak látszólagos. Ezek közül a kísérletek közül John Searle és Max Black kísérleteit mutatom be röviden. Ezek a kísérletek igen jelentősek a témánk szempontjából, mert általuk láthatóvá válnak a normativitás bizonyos, számunkra releváns sajátosságai.

3. Max Black kísérlete a „van” és „kell” közötti átjárhatatlanság megszüntetésére

Black „*Hume guillotine-jának*” nevezi azt a híres hume-i gondolatot, hogy tényállításokból (van-állításokból) csak tényállításokra lehet logikailag érvényesen következtetni, azaz tényállításokból normatív állításokra nem. Azonban Black szerint a hume-i guillotine nem helytálló. Szerinte van rá mód, hogy levezessünk egy kell-állítást egy van-állításból, melyre a következő példát hozza:

- (1) „Fischer mattot akar adni Botvinniknek.”
- (2) „Az egyetlen mód, hogy Fischer mattot adjon Botvinniknek az, ha lép a királynővel.”
- (3) „Ezért Fischernek lépnie kell a királynővel.”¹¹

Black szerint az (1) van-állításból és a (2) van-állításból intuitív módon következik a (3) kell-állítás.¹² Valóban, úgy tűnik nem is lehet kétségünk afelől, hogy ez helyes következtetés, főleg, mert ehhez hasonló következtetéseket napi szinten végrehajtjuk és az élet nehezen képzelhető ilyen jellegű következtetések nélkül. Mindazonáltal ellenérvként fel lehetne hozni, mondja Black, hogy az (1) és (2) van-állításokból nem a (3) állítás következik, hanem inkább az, hogy (4) „Fischer legjobb lépése a királynővel

¹¹ Black 1969. 102. Fordítás tőlem.

¹² Black ezeket tényállításoknak nevezi, én azért használom inkább a van-állítást, mert a normatív igazságok – ha vannak ilyenek – is tények (ha nem is fizikai tények), így a kell-állítások is lehetnek tényállítások.

való lépés”.¹³ Ez azért lenne megnyugtatóbb, mert a (3) állítással szemben a (4) van-típusú állítás. Azonban úgy gondolom, érezzük, hogy a (3) és a (4) állítás nem ugyanazt jelenti, és az (1)-(2) állításokból a (3) állítás inkább következik, mint a (4). Black szerint a (3) állításnak egészen specifikus jelentése van a (4) állításhoz képest, mert az, aki kimondja a (3)-at, valami többet akar közölni, mint annyit, hogy mi a legjobb lépés az adott helyzetben. Nem pusztán igaz állítást akar tenni, hanem valaminek a megtételére kívánja felhívni a mondat címzettjét, azaz Black szerint a (3)-nak a (4)-sel szemben van egy performatív aspektusa is.¹⁴ Vagyis Black úgy gondolja, hogy a kell-nek olyan specifikus jelentése van, amelyet nem lehet helyettesíteni más szavakkal, jelen esetben a (4) mondattal.

Az érvelése elmélyítésére Black felhossa a következő példát is:

- (5) „El akarod érni E-t.”
- (6) „M megtétele az egyetlen módja E elérésének.”
- (7) „Ezért meg kell tenned M-t.”¹⁵

Hasonlóan az előző példához, Black szerint az (5) és (6) van-állításokból következik a (7) kell-állítás. Mindazonáltal Black szerint ellenérvként fel lehet hozni, hogy a fenti példa valójában olyan szillogizmus, amely rejtett premisszát is tartalmaz, és ez a premissza a következő: (8) „Mindenkinek meg kell tennie minden olyan dolgot ami az egyetlen mód ahhoz, hogy elérje azt, amit el akar érni.”¹⁶ Vagyis a (7) állítás csak úgy következik az (5) és (6) állításokból, ha azokhoz még a (8) állítást is hozzátesszük, mely állítás egy kell-állítás. Mivel a (8) egy kell-állítás, ezért a fenti példában valójában nem kizárólag van-állításokból következtetünk egy kell-állításra. Azonban Black szerint ez az ellenérv két okból sem helyes. Egyrészt, mert a (8) plusz-premissza analitikus abban az értelemben, hogy az állítást szükségszerűen igazgá teszik a benne lévő szavak jelentései. Vagyis, Black szerint „[h]a egy ilyen érv érvényes, amikor egy analitikus premisszát behozunk, akkor is érvényes marad, amikor ezt a premisszát eltávolítjuk.”¹⁷ A másik ok az, mondja Black, hogy a hume-i guillotine-nak a (8) premisszára is alkalmazandónak kell lennie: a (8) állítás már önmagában olyan következtetés, amely a van-ból a kell-be lép át, hiszen a (8) állítás azt mondja, hogy *ha* van valami, amit el akarok érni és ennek egyetlen módja van, *akkor* azt meg kell tennem. Következésképp a (8) állítás premisszáik közé állítása nem állíthatja helyre a „van” és a „kell” közötti

¹³ Black 1969. 103.

¹⁴ Black 1969. 104-105.

¹⁵ Black 1969. 106. Fordítás tőlem.

¹⁶ Black 1969. 106. Fordítás tőlem.

¹⁷ Black 1969. 106. Fordítás tőlem.

átjárhatatlanságot, mert maga is olyan következtetés, amelyben átjárás van a kettő között.¹⁸

4. Válasz Max Black kísérletére

Black érvelése épp azon a ponton nem meggyőző, amelyre maga is hivatkozik: az általa felhozott példák valóban egy rejtett premisszát is tartalmaznak a (8) állítás mintájára. Ez a rejtett premissza azonban („ha van valami, amit el akarok érni, és ennek egy módja van, akkor azt meg kell tennem”) – úgy gondolom –, nem egy van-állításból egy kell-állításhoz történő következtetés, ahogy Black mondja, hanem egy normatív igazság.¹⁹ Ugyanolyan normatív igazság, mint például az, hogy ha egy bicikli száguld felém a járdán és látom, hogy el fog ütni, akkor indokom van elugrani előle. A (8) állítás – a jelentése megtartás mellett – újrafogalmazva normatív igazságként: *„ha van valami, amit el akarok érni és ennek egy módja van, akkor indokom van megtenni azt.”* Másrészt, a rejtett premissza nem analitikus, hiszen ha eltávolítjuk ezt a premisszát, akkor (5)-ből és a (6)-ból nem következik (7). Úgy gondolom, a következő példán keresztül be lehet látni: ha el akarok lopni egy autót, és az egyetlen módja ennek az, hogy az ajtózárat feltöröm, ebből nem következik, hogy fel kell törnöm az ajtózárat. Ez csak akkor következne, ha lenne még egy olyan (rejtett) premissza is, hogy *„ha el akarok érni valamit és ennek egyetlen módja van, akkor azt mindig meg kell tennem”*. Mivel azonban ilyen univerzális premissza – úgy hiszem – nincs, így csak azért, mert el akarok lopni egy autót, és az egyetlen módja ennek a zár feltörése, még nem kell (nincs indokom) feltörni a zárat.

A nehézséget szerintem az okozza, amire T.M. Scanlon mutatott rá. Scanlon szerint bár néha valóban úgy tűnhet, hogy minden gond nélkül következtetünk van-állításokból kell-állításokra, ez azonban nincs így. A kulcs az, hogy különbséget tegyünk a vegyes normatív állítások (azaz vegyes kell-állítások) és a tiszta normatív állítások között.²⁰ Scanlon szerint vegyes normatív állítás például az, hogy *„Jó oka van rá, hogy ne tegye meg, mert ezzel megbántaná a húgát”*.²¹ Ebben az esetben ez azért vegyes normatív állítás mert tartalmaz egy tisztán normatív elemet: *„jó oka van*

---

¹⁸ Black 1969. 106-107.

¹⁹ Valójában nem az, mert álláspontom szerint ilyen normatív igazság nincs: nincs minden esetben indokom megtenni azt, ami ahhoz szükséges, amit el akarok érni.

²⁰ Scanlon 2014. 39.

²¹ Scanlon 2014. Fordítás tőlem.

rá” és egy tényállítást, nevezetesen azt, hogy ha ezt megtenné, az megbántaná a hűgát. Scanlon a következő példát hozza fel:

- (9) „Ha Jones nem hagyja el az égő házat azonnal, akkor meg fog halni.”
 (10) „Jonesnak indoka van arra, hogy elhagyja az égő házat.”²²

A (9)-ből a (10) következtetést azért lehet levonni, mert a (9) vegyes normatív állítás valójában implicit módon magában foglalja még a következő tisztán normatív premisszát is:

- (11) „Mindenkinek ilyen helyzetben indoka van arra, hogy meghosszabbítsa az életét.”

De a (11) típusú, tisztán normatív állítások nem függnék egyetlen nem-normatív állítástól sem.²³

Max Black kísérlete és a hozzáfűzött válasz rávilágított arra, hogy – bár első ránézésre úgy tűnhet – korántsem egyértelmű, hogy kizárólag van-állításokból kell-állításokra tudunk következtetni. Azonban ami talán ennél is fontosabb, Scanlon meglátása is előtérbe került, miszerint a legtöbb normatív elemet tartalmazó állítás ún. vegyes normatív állítás, ami normatív és naturális (nem-normatív) elemet is tartalmaz. Emellett, ahogy arra Scanlon rámutatott, a vegyes normatív állításokon kívül vannak tisztán normatív állítások is, melyek önmagukban a gyakorlati életben szinte sosem fordulnak csak elő, azonban ezeket nem lehet tovább redukálni nem-normatív állításokra.

5. Searle kísérlete a van-kell közötti átjárhatatlanság megszüntetésére

Searle „*How to derive 'ought' from 'is'*” című cikkében²⁴ kísérletet tesz olyan érv kidolgozására, amely megmutatja, hogy lehetséges van-állításokból kell-állításokat tenni,²⁵ anélkül, hogy logikai hibát követnénk el. Searle szerint a lenti (12)-(16) kijelentések esetén minden egyes kijelentést ki lehet egészíteni úgy további van-kijelentésekkel, hogy azok maguk után

²² Scanlon 2014. Fordítás tőlem.

²³ Scanlon 2014. 40.

²⁴ Searle 1964.

²⁵ Searle a deskriptív állítás („*descriptive statement*”) és az értékelő állítás („*evaluative statement*”) kifejezéseket használja.

vonják („*entail*”) a rákövetkező kijelentést.²⁶ Searle gondolatmenete kicsit leegyszerűsítve a Searle által hozott példamondatokkal a következő:²⁷

(12) „Jones kiejtette a szavakat, hogy »*Ezennel megígérem neked, hogy megfizetek neked, Smithnek, öt dollárt.*«”

Ez a kijelentés tartalmazza/maga után vonja azt a kijelentést, hogy

(13) „Jones megígérte Smithnek, hogy megfizet neki öt dollárt.”

Ez a kijelentés tartalmazza/maga után vonja azt a kijelentést, hogy

(14) „Jones kötelezettséget vállalt arra, hogy megfizet Smithnek öt dollárt.”

Ez a kijelentés tartalmazza/maga után vonja azt a kijelentést, hogy

(15) „Jonesnek kötelezettsége áll fenn arra, hogy megfizessen Smithnek öt dollárt.”

Ez a kijelentés maga tartalmazza/maga után vonja azt a kijelentést, hogy

(16) „Jonesnak meg kell fizetnie Smithnek öt dollárt.”

Searle a fentiekkel kapcsolatban többek között rámutat, hogy a (12) kijelentés úgy vonja maga után a (13)-t, hogy a (12)-t ki kell egészíteni azzal, hogy bizonyos feltételek mellett, ha valaki kiejti azt a szósort, hogy „ezennel megígérem, hogy fizetek neked öt dollárt”, akkor az, aki ezt szósort kiejtette, megígérte, hogy megfizet öt dollárt. Emellett azzal is ki kell egészíteni a (12) állítást, hogy nem állnak fenn olyan feltételek, amelyek lehetetlenné teszik az ígéretet, pl. nem ittas a kijelentő, Smith hallja a kijelentést. A kijelentés (13) úgy vonja maga után a (14)-et, hogy Searle szerint az ígéret – definíció szerint – nem más, mint, hogy valaki kötelezettséget vállal az ígéret betartására. A kijelentés (14) úgy vonja maga után a (15)-öt, hogy egyszerűen ha valaki kötelezettséget vállal valamire, akkor kötelezettsége lesz azt megtenni.²⁸

A fenti (12)-től (16)-ig kijelentéseket végigkövetve Searle szerint lehetséges a van-típusú kijelentésektől eljutni a kell-típusú kijelentésekig. Searle példájában az egész néhány szó kiejtésével kezdődik, amiből ígéret lesz, amiből kötelezettség, amiből pedig egy cselekvésre irányuló „kell”.²⁹

---

²⁶ Searle 1964. 44.

²⁷ Searle 1964. 44. Fordítás tőlem.

²⁸ Searle 1964. 44-46.

²⁹ Searle 1964. 49.

Mindazonáltal Searle szerint a kulcsfontosságú kapcsolat az (12) és a (13) kijelentések között van.³⁰ Ha egy meghatározott szósort bizonyos körülmények között kijelentek, mondja Searle, akkor egyben az az ígéret aktusa is. Vagyis Searle az ígéretre, mint sajátos *intézményre* tekint.³¹ Searle fel is teszi a kérdést, hogy pusztán az, hogy valaki kiejtett néhány szót, miért kötelezi arra, hogy meg kell tennie valamit, azaz be kell tartania az ígéretét?³² Searle szerint ezt a következő, sokak által elfogadott elmélet miatt olyan nehéz elfogadnunk: sokan úgy gondolják, hogy különbség van a deskriptív és az értékelő kijelentések között. Míg a deskriptív kijelentések (van-kijelentések) (pl. az autó 80 km/órával megy) objektívek, mert meg lehet mondani, milyen feltételek mellett igazak és melyek mellett hamisak, addig az értékelő kijelentések (ilyenek a kell-típusú kijelentések is) szubjektívak.³³ Azaz például azt, hogy John jóra való ember-e, nem lehet objektív kritériumok alapján meghatározni, hiszen minden embernek eltérő szubjektív morális meggyőződése van arról, mi tekinthető jóra valónak. E nézet szerint, mondja Searle, az értékelő kijelentések feladata nem az, hogy leírják a világot, hanem az, hogy kifejezzék a beszélő szubjektív emocionális állapotát, hogy korholjanak, hogy dicsérjenek stb.³⁴ Mindazonáltal Searle szerint ez az elképzelés téves. Mindenekelőtt abban a feltevésében téved, hogy a leíró kifejezéseknek egy típusa van: pl. hogy az autó 80 km/órával megy, az asztalnak négy lába van stb. Searle szerint vannak más típusú leíró kijelentések is, például, hogy „Jones megházasodott”, „Jacksonnak öt dollárja van”.³⁵ Ezek a kijelentések azért térnek el az előbbi típustól, mert bizonyos *intézményeket* feltételeznek: a házasság intézményét, a pénz intézményét, az ígéret intézményét. Például az ember csak akkor tud az oltár előtt egy „igen” és egy „ígérem” kimondásával házasságok kötni, ha létezik a házasság intézménye. A házasság és az ígéret intézménye nélkül ezek csak üres szavak lennének. Searle itt bevezeti az *intézményi tény* fogalmát: „az, hogy egy embernek van egy papírja, rajta zöld tintával, az nyers tény („brute fact”), az, hogy van öt dollárja, intézményi tény” („institutional fact”).³⁶

Az intézményi tényeket Searle szerint ún. konstitutív szabályok hozzák létre. Seale példájával élve a sakk játékszabályai például ilyen konstitutív szabályok, melyek létrehozzák a sakk intézményét (ha nem lennének a sakknak játékszabályai, a sakk nem is létezne).³⁷ Vagy például a tulajdonra

³⁰ Searle 1964. 50.

³¹ Searle 1964. 49.

³² Searle 1964. 52.

³³ Searle 1964. 53.

³⁴ Searle 1964. 53.

³⁵ Searle 1964. 54.

³⁶ Searle 1964. 55.

³⁷ Searle 1964. 55.

vonatkozó jogszabályok szintén konstitutív szabályok, melyek létrehozzák a tulajdon intézményét (ha nem lennének jogszabályok, melyek deklarálják a tulajdont és az ezzel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket, akkor nem lenne tulajdon sem). Ezek az intézményi tények, melyeket mi emberek teremtettünk pusztán azért, hogy a konstitutív szabályokkal kimondtuk a létezésüket és meghatároztuk azokat a feltételeket, amelyek mellett léteznek, teljesen áthatják a mindennapi életünket és szinte már fel sem tűnik különleges mivoltuk.

Vagyis Searle szerint a fenti (12)-(16) levezetés a van-kijelentésekből a kell-kijelentésre azon a konstitutív szabályon alapul, miszerint ígéretet tenni annyi, mint kötelezettséget vállalni.³⁸ Ha kiejtem az ígéret szavait („*megígérem, hogy ...*”), akkor ígéretet teszek. Ha ígéretet teszek, akkor kötelezettséget vállalok. Ha kötelezettséget vállalok, akkor be kell tartanom a kötelezettségemet. Bár Searle nagyon megvilágító erejű baseball példával illusztrálja az elméletét,³⁹ a jelen írásban nagyon hasonló, de a könnyebb érthetőség kedvéért a foci területéről vett példával élek (lévén Magyarországon a baseball szabályai nem mindenki számára ismertek). Ez lényegét tekintve analóg Searle példájával. Tegyük fel, hogy focimeccs közben szabálytalankodom, kapok egy sárga lapot. Majd pár perc múlva ismét szabálytalankodom, és kapok egy második sárga lapot, és ezért egy piros lapot. A bíró rám szól, hogy hagyjam el a pályát. Nem mondhatom a bírónak, hogy pusztán a fizikai tényekből (felmutatott két sárga színű és egy piros színű papírt) nem következik, hogy nekem el *kell* hagynom a pályát. Nyilvánvaló, hogy azzal, hogy focizom, azaz részt veszek a foci intézményében, a szabályait is vállalom. A felmutatott piros lap azzal jár, hogy el *kell* hagynom a pályát.

6. Válasz Searle kísérletére

Derek Parfit véleményem szerint meggyőzően érvel Searle elegáns levezetésével szemben. Parfit szerint az a kijelentés, hogy Jones megígérte, hogy fizet öt dollárt, nem vonja feltétlenül maga után azt, hogy Jonesnak kötelessége megfizetni öt dollárt. Elképzelhető olyan helyzet, hogy megígértem, hogy fizetek öt dollárt, mégsem lesz ilyen kötelességem. Képzeljünk el egy olyan konzekvencialista embert, mondja Parfit, aki hisz abban, hogy mindenkinek mindig azt kell tennie, ami által a dolgoknak a legjobb következménye lesz.⁴⁰ Tegyük fel, hogy ez a konzekvencialista

³⁸ Searle 1964. 56.

³⁹ Searle 1964. 56.

⁴⁰ Parfit 2011a. 311.

ember ígéretet tesz, és amikor ígéretet tett még úgy álltak a dolgok, hogy ha betartja az ígéretét, akkor az ígéret betartásának lesznek a legjobb következményei, mert – mondjuk – én súlyosan sérülnék, ha megszegné az ígéretét. Ilyen esetben mondhatjuk, hogy a példabeli konzekvencialista őszintén ígéretet tett és az ígéret alapján kötelezettséget vállalt. Azonban, kis idő múlva – tegyük fel – kiderül, hogy vannak mások, akik még nálam is sokkal rosszabbul járnának, ha betartaná az ígéretét. Parfit szerint ebben az esetben ennek a példabeli embernek nincs semmiféle morális kötelezettsége az ígérete megtartására.⁴¹

Erre az ellenvetésre Parfit szerint azt lehetne válaszolni, hogy márpedig mindig, amikor megígérek valamit, akkor *per definitionem* kötelezettséget vállalok, hiszen ezt jelenti ígéretet tenni. Vagy mondhatjuk azt is, hogy aláírok egy szerződést, amelyben jogi kötelezettséget vállalok, amit nem lehet visszavonni. Azonban a konzekvencialista emberünk erre alappal azt válaszolhatja – mondja Parfit –, hogy bár úgy tűnik, jogi kötelezettséget vállalt, de valójában ez a jogi kötelezettség nem szolgál önmagában indokul arra, hogy akkor is betartsa az ígéretét, ha az ígéret megszegésével több jót érhet el.⁴²

7. A 'normativitás indokot-magában foglaló' és a normativitás 'szabályt-magában foglaló' értelme

Ahhoz, hogy Parfit Searle-el szembeni további, mélyebb kritikája érthető legyen, rövid kitérőt kell tennünk a többek között Parfit által is a normativitással kapcsolatban képviselt ún. morális realista álláspont megértéséhez. Parfit először is úgy gondolja, hogy a normatív állítások valamely létező normatív igazságot akarnak megfogalmazni a világról (kognitívizmus); továbbá azt is gondolja, hogy ezek a normatív igazságok nem redukálhatók naturális (nem-normatív) igazságokra.⁴³

De mik azok a normatív igazságok, amelyekre a morális realisták, így Parfit is, gondolnak? Morális igazságok azok a tények, amelyek indokokat fogalmaznak meg. Normatív igazság⁴⁴ például, hogy „*Ha Péter ujjlenyomata a pisztolyon van, akkor indokom van azt gondolni, hogy ő húzta meg a ravaszt.*” vagy „*Ha Péter életveszélyben van és a mentő kihívása megmentené az életet, akkor indokom van kihívni a mentőt.*” Vagyis a

⁴¹ Parfit 2011a. 311.

⁴² Parfit 2011a. 312.

⁴³ Vö. Parfit 2011b. 263.

⁴⁴ Máshol normatív tényként is utalok a normatív igazságra.

normatív igazságok centrális fogalma az *indok*, amely a normatív igazságot azzá teszi, ami. Az indok fogalmát nem tudom további összetevőkre redukálni és továbbmagyarázni. Az indokokat empirikus tények szolgáltatják Parfit szerint. Ilyen tény például, hogy az ujjlenyomatom a pisztolyon van, vagy hogy a mentő kihívása megmentené valaki életét.⁴⁵ Emellett az indokokat más szavakkal talán úgy lehet visszaadni, mint olyan tényeket, amelyek valami mellett szólnak („*count in favor of something*”).⁴⁶ Ha döntő indokunk („*decisive reason*”) vagy a legtöbb indokunk van valamely cselekedet mellett, akkor ezt a cselekedetet meg *kell* tennünk.⁴⁷

Ha valamit azért kell megtennünk, mert indokunk van megtenni azt, akkor Parfit szerint a normativitásról ún. indokot-magában fogláló értelemben beszélünk („*reason-implying sense*”).⁴⁸ Erre az értelemre a későbbiekben, mint erős-normativitásra hivatkozom. Parfit és a morális realisták számára ez a normativitás elsőrangú, fontosabb értelme. Ennek egyik oka, hogy csak az indokot-magában fogláló értelemben vett normativitás esetén lehet elmondani a normatív kijelentésekről (igazságokról), hogy azok nem bonthatók tovább nem-normatív kijelentésekre. Például azt a kijelentést, hogy „Ezt a cselekedet meg *kell* tennem” (azaz döntő indokaim vannak a cselekedet megtételére) nem lehet visszaadni nem-normatív, a fizikai világról szóló kijelentésekkel. Ez leegyszerűsítve annak más oldalról való megközelítése, hogy kizárólag van-kijelentésekből nem lehet kell-kijelentésekre következtetni.

A normativitásnak azonban Parfit szerint van egy másik értelme is, az ún. szabályt-magában fogláló értelem („*rule-implying sense*”). Erre az értelemre a későbbiekben, mint gyenge-normativitásra hivatkozom. Ha például bevezetünk egy szabályt (legyen az jogszabály, egy játék szabálya stb.), akkor ez a szabály elvár tőlünk valamit (valamit meg *kell* tennünk, például a keresztény világ etikett szabálya szerint le kell vennünk a kalapot a templomban), de nem abban az értelemben, hogy ezt a valamit azért kell megtennünk, mert arra ténylegesen indokunk is van.⁴⁹ Vagyis a szabályt-magában fogláló normativitás esetén a normativitás szabályokat jelent, olyan szabályokat, amelyek azt határozzák meg, hogy mi az, ami helyes és mi az, ami helytelen.⁵⁰ Ennek megfelelően a szabályt-magában fogláló értelemben szintén beszélhetünk normatív igazságokról, azonban ezek alapvetően különböznek az indokot-magában fogláló értelemben vett normatív igazságoktól. Ilyen szabályt-magában fogláló értelemben vett

---

⁴⁵ Parfit 2011a. 31.

⁴⁶ Scanlon 2014. 54.

⁴⁷ Parfit 2011a. 33.

⁴⁸ Parfit 2011a. 33.

⁴⁹ Vö. Parfit 2011a. 145.

⁵⁰ Parfit 2011b. 267.

normatív igazság például, hogy „X cselekedet törvénytelen”. Noha ez a normatív igazság Parfit szerint annyiban redukálhatatlan, hogy nem lehet elmondani nem-jogi nyelven, azonban úgy nem redukálhatatlan, mint az indokot-magában foglaló normatív igazságok: a fizikai világról szóló deskriptív állításokkal meg tudjuk mondani, milyen esetekben törvénytelen egy adott cselekedet. Így mondhatjuk, hogy „(...) amikor egy ilyen törvényt elfogadnak, akkor **ez az**, amiért ezek a cselekedetek illegálisak.”⁵¹ Vagy amikor valamivel megszenek egy törvényt, akkor mondhatjuk, hogy ez az a cselekedetben, ami törvénytelen.⁵²

A fenti fogalmakkal felszerelve térjünk vissza Parfit Searle-kritikájához. A legfőbb kritikája Parfitnak az, hogy szerinte Searle alapvetően olyan kötelezettségekről beszél, amelyek csak a szabályt-magában foglaló értelemben normatívak.⁵³ Azaz ezekből a kötelezettségekből hiányzik az a döntő elem, hogy indokom is legyen megtenni azt, amire kötelezettségem van. Ezért mondhatja Parfit példájában a konzekvencialista, hogy az ígérettel hiába vállaltam kötelezettséget az ígéret megtartására, indokom nem arra van, hogy megtartsam az ígéret szerinti kötelezettséget, hanem, hogy egy másik, indokot-magában foglaló értelemben vett kötelezettségnek eleget tegyek, ez pedig a jelen esetben az, hogy megszegjem az ígéreteket, mert így következnek be a legjobb következmények.⁵⁴ Parfit további példát is hoz: egy német SS-tiszt felesküdt arra, hogy mindig feltétel nélkül teljesíteni fogja az SS parancsait. Vagyis mindent megtett, hogy kötelezettséget vállaljon a parancsok teljesítésére. Azonban, ha tömeggyilkosságra érkezik parancs, az SS-tisztnek nyilvánvalóan nincs semmiféle kötelezettsége arra, hogy az immorális parancsot végrehajtsa.⁵⁵

A fentek alapján Parfit kritikájából úgy hiszem világosan látszik, hogy Searle-nek nem sikerül kizárólag van-kijelentésekből olyan kell-kijelentéseket levezetnie, amelyek normatívak az indokot-magában foglaló értelemben. A Searle által normatívnak gondolt kijelentések valójában csak a szabályt-magában foglaló értelemben vett normatív kijelentéseket.

---

⁵¹ Parfit 2011b. 308. Fordítás tőlem. („We can then claim that, when such a law is passed, that is *what it is* for these acts to be illegal.”)

⁵² Parfit 2011b. 309.

⁵³ Parfit 2011b. 312.

⁵⁴ Parfit 2011b. 312-313.

⁵⁵ Parfit 2011b. 313.

8. A fentiek összegzése

Mielőtt rátérek fő célomra, vagyis arra, hogy a fentiek alapján levonjam a megfelelő következtetéseket a jog szempontjából és megválaszoljam a tanulmány elején feltett kérdéseket, érdemes röviden összefoglalni az eddigieket. A tanulmány elején kiemeltem, hogy a jog az általános vélekedés szerint normatív. Ahhoz, hogy a normativitás pontos helyét meghatározhassuk a morálfilozófia régi problémájához fordultam annak érdekében, hogy a normativitás mibenlétéről többet tudjunk meg: a „van”-„kell” problematikához.

A morálfilozófusok többsége szerint kizárólag van-kijelentésekből nem lehet levonni kell-típusú következtetéseket. Természetesen vannak, akik azt állítják, hogy ez mégiscsak lehetséges, azonban – ahogy fentebb két példán keresztül bemutattam – erős érvek hozhatók fel az elsőre mégoly sikeresnek tűnő kísérletek ellen is. Amennyiben a naturális szféra és a normatív szféra között valóban nincs átjárás, úgy a normatív szféráról olyan dolgokat lehet állítani, amelyek kizárólag a normatív szféra sajátjai. Ilyen központi sajátossága a normatív szférának a morális realisták szerint az, hogy a normatív szférának a magját az indokok alkotják. Alapvetően fizikai tények azok, amelyek indokul szolgálnak valami mellett (pl. a kés éles). Vagyis a kés élessége indok arra, hogy ne húzzam végig rajta az ujjam. A fizikai tény azzal kiegészülve, hogy az adott fizikai tény mire indok, egy normatív igazság. Ezek a normatív igazságok eltérnek a nem-normatív (fizikai) tényektől, mert a normatív igazságokat nem lehet kizárólag fizikai tényekre redukálni. Azt, hogy a kés élessége indok arra, hogy ne húzzam végig rajta az ujjam, nem lehet visszaadni fizikai tények felsorolásával. Ahogy Parfit mondaná, nem tudom megmondani, hogy ha a kés élessége esetén indokunk van nem végighúzni rajta az ujjunk, akkor mik azok a fizikai tények, tulajdonságok, amelyek azt jelentik, hogy *indokunk van* a kezünket távol tartani a késtől.⁵⁶ Ismét eljutottunk oda, hogy a van-világából nincs átjárás a kell-világába.

Bizonyos esetekben, ha úgy is tűnik, hogy van átjárás a naturális és a normatív szféra között, az azért is lehet, mert olyan kell-kijelentésekre következtetünk (ld. Searle kísérletét), amelyek más értelemben normatívak, mint amelyet a morális realisták klasszikus módon normatívnak gondolnak. Ezzel eljutottunk a normativitás olyan fogalmához, a szabályt-magában foglaló normativitáshoz (ún. gyenge-normativitás), amely bár maga is kötelezettségeket és kell-típusú kijelentéseket feltételez,

---

⁵⁶ Parfit 2011b. 309.

azonban ezek a kötelezettségek és kell-típusú kijelentések alapvetően különböznek az indokot-magában foglalo normativitas kötelezettségeitől és kell-típusú kijelentéseiktől (ún. erős-normativitas). A különbözőségnek a következő három jele van: **(i)** az indokot-magában foglalo normativitas normatív kijelentései a szabályt-magában foglalo normativitas kijelentéseivel szemben nem redukálhatók fizikai tényekről szóló kijelentésekre; **(ii)** az indokot-magában foglalo normativitas normatív kijelentései mindig feltételeznek egy indokról szóló kijelentést is,⁵⁷ míg a szabályt-magában foglalo normativitas esetében ez nincs így, és **(iii)** a szabályt-magában foglalo normativitas megalkotására konvenciók útján mi emberek is képesek vagyunk (pl. úgy, hogy kitaláljuk a sakk szabályait), de az indokot-magában foglalo normativitas, úgy tűnik, a világnak az emberi akarton kívüli sajátossága.⁵⁸ Például nem mi döntöttünk arról, hogy ha a kés éles, akkor az indok arra, hogy ne húzzam végig az ujjam rajta.

9. Normativitas a jogban

A jogi normativitas két típusát különítettem el a Kúria Pfv.VI.21.770/2016/4. jogesete kapcsán: a magatartást irányító normativitást és a kötelezettséget irányító normativitást. Ezeket az alábbiakban egyenként kívánom megvizsgálni.

A) Kötelezettséget keletkeztető normativitas

A kötelezettséget keletkeztető normativitas elemzésével kezdem. A fenti jogesetben több olyan jogintézmény szerepel, melyet Searle is intézményi ténynek nevez. Ilyen például az előszerződés, a cég, a felszámolás és még sok más jogintézmény. A jogszabály megmondja, milyen feltételek mellett lehet létrehozni előszerződést (azaz Searle terminológiájával mik azok a konstitutív szabályok, amelyek létrehozzák az előszerződés intézményi tényét): ahhoz a felek egybehangzó kötelezettségvállalása szükséges későbbi szerződés megkötésére úgy, hogy a későbbi szerződés lényeges feltételeiben is megállapodjanak. Ha a felek ily módon tesznek kölcsönösen jognyilatkozatokat, akkor létrehozzák az előszerződést. Az előszerződésből aztán jogok és kötelezettségek keletkeznek a felekre nézve. Például az a kötelezettség, hogy egy későbbi időpontban létre kell hozniuk a végleges szerződést, vagy a bíróság azon kötelezettsége, hogy a fél kérésére hozza létre a szerződés. Azonban ez nem indokot-magában foglalo értelemben

⁵⁷ Noha a jelen tanulmány erre nem tér ki, de Parfit és a morális realisták több képviselője szerint az olyan normatív fogalmak, mint pl. a jó, a rossz, a helyes, a helytelen szintén felbontható indokokról szóló kijelentésekre.

⁵⁸ Vö. Parfit 2011a. 145.

vett kötelezettség, és ezért nem erős-normativitás. Parfit példája az ígéret kapcsán a megfelelő módosításokkal itt is jól alkalmazható: előfordulhat, hogy megkötöttem az előszerződést olyan szerződés megkötésére, amely – mint utóbb számomra kiderült – másoknak szenvedést okoz, mert ellehetetleníti a megélhetésüket. Ebben az esetben valójában a már megkötött előszerződés ellenére nincs indokom megkötni a végleges szerződést, ugyanis indokom arra van, hogy úgy járjak el, hogy ne okozzak másoknak szenvedést.

De mi van akkor, ha utóbb *nem derül ki*, hogy a végleges szerződés megkötésével ellehetetleníteném mások megélhetését. Ebben az esetben beszélhetünk erős értelemben vett kötelezettségről és normativitásról? Azt gondolom, hogy nem. A Ptk. csak azt mondja meg, hogy jogi értelemben köteles vagyok valamit megtenni, azaz a jog szerint bizonyos módon kell eljárnom (vegyük észre, hogy ez is magatartást előíró szerepe a jognak). A jogszabály (illetve a konkrét jogszabályba foglalt kötelezettség-előírás) azonban önmagában nem olyan tény, amely indokul szolgál arra, hogy megtegyem azt, amit a jogszabály előír. Az, hogy a jogszabály előír egy kötelezettséget, gyenge-normativitást keletkeztet, de nem szól amellett, hogy a jogszabálynak megfelelően kell cselekednem. Ha a jogszabálynak megfelelően kell cselekednem, az nem azért van, mert a jogszabály erre hív fel vagy ezt írja elő, hanem azért, mert jó indokom van arra, hogy a jogszabálynak megfelelően cselekedjem. Ezt a jó indokot nem a jogszabály előírása szolgáltatja, hanem az mindig a jogon kívülről érkezik: például, ha úgy tudok gondoskodni a családomról, hogy betartom a törvényeket és nem büntetnek meg, ez jó indok arra, hogy a jogszabályoknak megfelelően járjak el. Ez a megfontolás egybevágh a fenti észrevétellel is, hogy mesterségesen (például törvényekkel) nem lehet normatív viszonyokat (azaz olyan viszonyokat, amikor egy tény egy cselekedet megtétele mellett szól) létrehozni. Az indokot-magában foglaló normativitás (az, hogy mely dolgok szolgálnak indokul mely dolgok mellett), úgy tűnik, a világnak az emberi akarattól független, objektív sajátossága.

Ezeket a megfontolásokat a jogesetünkre is alkalmazhatjuk. A bíróságnak az indoka a kereset elutasításában nem az volt, hogy a Ptk. 6:95. §-a szerint semmis volt a jogesetbeli előszerződés, és semmis szerződés alapján nem keletkezhett kára az X. cégnek. Ezzel szemben a bíróságnak azért kellett a keresetet elutasítania, mert jó indoka volt arra, hogy a jogszabályoknak megfelelően döntsön. Ez az indok például lehetett az, hogy a jogszabályok az igazságosság érvényesülését szolgálják. Ha azonban a bíróság meg lett volna győződve arról, hogy a jogszabályok nem az igazságosság érvényesülését szolgálják, akkor nem lett volna indoka a jogszabályoknak megfelelő döntést hozni. Más szavakkal: azzal, hogy a

bíróság azt mondta, hogy azért utasítja el a keresetet, mert a Ptk. 6:95. § alapján a jogesetbeli szerződés semmis volt, még semmit nem mondott arról, hogy a bíróságnak volt-e erős-normatív értelemben vett indoka arra, hogy a keresetet elutasítsa (azaz a keresetet el kellett-e utasítania). A semmisségre való hivatkozás csak azt jelenti, hogy a bíróság jogszerű döntést hozott. De az már korántsem egyértelmű, hogy a bíróságnak indoka volt-e jogszerű döntést hozni. A korábbi példát megismételve: immorális jogszabály esetén a bírónak semmi indoka nem lett volna arra, hogy jogszerű döntést hozzon.

A fenti fejtegetésből további fontos következtetés is adódik: azt, hogy pontosan milyen cselekedetek megtételére van az adott helyzetben indokom, olyan igazság, amely az akaratomtól független és a világba már eleve bele van kódolva, valahogy úgy, mint például a gravitáció vagy a tömegmegmaradás törvénye. Ezeket felismerhetem, de a létük független attól, hogy felismerem-e őket és hogy az útmutatásuk szerint cselekszem-e.

B) Magatartást irányító normativitás

A magatartást irányító normativitásra szoktak talán legelőször hivatkozni, ha valaki megkérdezi, hogy a jog milyen értelemben normatív. A jog és azon belül különösen a jogszabályok arra valók, gondolják sokan, hogy a magatartásunkat irányítsák. Például a jogesetben ahhoz, hogy a felek érvényes előszerződést kössenek, mindkettőjüknek olyan nyilatkozatot kellett tenniük, amelyben kötelezettséget vállalnak későbbi szerződéskötésre és egybehangzóan megállapodnak a létrehozandó szerződés lényegi feltételeiben is. Ez a jogi előírás a felek magatartását befolyásolja, ugyanis a felek így fognak eljárni, ha érvényes előszerződést akarnak kötni. Mondhatnánk, hogy ha a felek meg akarnak tenni valamit (jelen esetben előszerződést akarnak kötni), akkor indokuk van megtenni mindazt, ami ahhoz szükséges, hogy a céljukat elérjék. Ez azonban nincs így. Például nincs indokom fejbevágni valakit egy baltával csak azért, mert ki akarom rabolni és ennek egyetlen módja az, ha a baltával előtte fejbevágom. Azaz nincs mindig indokom megtenni azt, ami annak eléréséhez szükséges, amire vágyom. A jogszabály csak azt mondja meg, milyen módon kell cselekednem (gyenge értelemben vett kellés), ha valamit el akarok érni. De azt, hogy ezt a valamit van-e indokom elérni (azaz erős értelemben el kell-e érnem), már nem a jog mondja meg, ahogy azt fentebb részletesen kifejtettem.

Konklúzió

A fenti megfontolások, úgy gondolom, jó érvek amellet, hogy – bár a jogban megfigyelhető egy gyenge értelemben vett normativitás –, a jog önmagában nem mondja, meg mit *kell* tennünk, mivel a jogból hiányzik az erős-normativitás. Azt, hogy mit *kell* tennünk, mindig a jogon kívül kell keresnünk, mert minden indok arra, hogy ténylegesen, személyes akarattunktól és vágyainktól függetlenül mit vagyunk kötelesek megtenni, a világnak az emberi akarattól független, objektív és normatív igazságai.

Felhasznált irodalom

A magyar nyelv értelmező szótára (online)
<https://mek.oszk.hu/adatbazis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/szotar.php?szo=NORMAT%C3%8DV&offset=38&kezdobetu=N#:~:text=szab%C3%A1lyokat%2C%20ill.,ir%C3%A1nyad%C3%B3>
 (2024.04.30.)

Black, Max (1969): The gap between 'is' and 'sould'. (99-113 o.) In: W.D. Hudson (szerk.) In: Is-ought question. Palgrave Macmillan London. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-15336-7>

Közszolgálati Online Lexikon: [https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/jogi-norma/#:~:text=A%20jogi%20norma%20a%20jogrendszer,\(szankci%C3%B3b%C3%B3l%20vagy%20joghat%C3%A1sb%C3%B3l\)%20%C3%A1l.](https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/jogi-norma/#:~:text=A%20jogi%20norma%20a%20jogrendszer,(szankci%C3%B3b%C3%B3l%20vagy%20joghat%C3%A1sb%C3%B3l)%20%C3%A1l.)
 (2024.04.30.)

Ladavac, Nicoletta Bersier (2019): Sein and Sollen, "Is" and "Ought" and the Problem of Normativity in Hans Kelsen, 29-43. In: N. Bersier Ladavac et al. (szerk.), The Normative Force of the Factual (Law and Philosophy Library 130) Springer Nature Switzerland AG 2019. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-18929-7>

Parfit, Derek (2011a): On What Matters: Volume One. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199572809.001.0001>

Parfit, Derek (2011b): On What Matters: Volume Two. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199572816.002.0004>

Scanlon, T.M. (2014): Being Realistic About Reasons. Oxford: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199678488.001.0001>

Searle, John (1964): How to derive "ought" from "is". The Philosophical Review, 73. kötet 1. szám (1964. január) 43-58. DOI: <https://doi.org/10.2307/2183201>

***

Normativity in the Law

Summary

This article aims to shed some light on the nature of normativity in law. Through an analysis of the well-known „is“-„ought to“ problem, some of the characteristics of normativity are presented. For instance, it is argued that normativity is an autonomous sphere, even though normative claims are often stated as mixed normative statement, i.e. having both normative and natural elements. Building on these characteristics and based on the insights of some moral philosophers, it is pointed out that normativity permeates law only in a limited sense. In a stronger sense of normativity, however, it is suggested that law does not create normative obligations. Instead, normativity comes from „outside“ the sphere of law.